

نقش مدرسه در شاگرد پروری

زهرا وزینی جمشید^۱

چکیده

یکی از نیازهای اساسی مدرسه در امر تربیت فرزندان، شاگرد پروری است. ارتباط صحیح بین معلم و دانش‌آموزان، اولین و مهم‌ترین زمینه رشد و پرورش اخلاقی شاگردان است. اساس تربیت سالم فرزندان جامعه، بستگی کامل به سلامتی خانواده و در نهایت مدرسه دارد و سلامتی فرزندان مستلزم ارتباط سالم بین معلمان و شاگردان است؛ البته موفقیت و اثرگذاری، معلمان به این مسئله ختم می‌شود که برای دستیابی به تربیت و رشد موفق و مناسب، چه شیوه تربیتی را اتخاذ کرده‌اند؛ و قطعاً برای کسانی که اهل بیت (علیهم‌السلام) را پیشوا و الگوی خود می‌دانند، متناسب بودن روش رفتاری گرفته شده با سبک و شیوه‌های که اهل بیت (علیهم‌السلام) در تربیت می‌پسندند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. پژوهش حاضر سعی دارد نقش مدرسه در شاگرد پروری بپردازد. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که رابطه تعاملی مثبت بین معلمان با دانش‌آموزان یک حمایت اجتماعی مهم تلقی می‌شود که آثار مثبت آن در زندگی فردی و اجتماعی هر دو تأثیرگذار می‌باشد؛ و به موفقیت‌های بزرگ تری در آینده دانش‌آموزان منجر شود و ضروری است که مدرسه در این مسیر گام بردارد. شیوه پژوهش به اعتبار ماهیت و روش توصیفی است و برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

کلیدواژه‌ها: تربیت، شاگرد، شاگرد پروری، مدرسه.

^۱ سطح دو، حوزه علمیه الزهرا (علیها‌السلام) همدان.

مقدمه

رفتار مدرسه با دانش‌آموزان نقش عمده‌ای در شاگردپروری دارد. مهر یکسان به فرزند، بوسیدن و ابراز محبت مساوی به دو دانش‌آموز، رعایت حق در جانب‌داری از دانش‌آموز به آن‌ها درس عدالت و انصاف می‌دهد. شب‌زنده‌داری‌ها، دعا‌های خیر معلم درباره دیگران، حسابرسی‌ها، خیرخواهی‌ها، طرز فکر و راه و روش زندگی را به دانش‌آموز عرضه می‌کند. اینکه معلم، به مسائل مذهبی پای بند است یا نه واقعاً از گناه ترسان است یا نیست، به حقیقت خدا را شاهد و ناظر در عمل خویش می‌بیند یا نه در شیوه رفتاری در شاگردپروری مؤثر است. هم‌چنین این نکته را باید گفت که جنبه‌های مثبت معلم در زمینه مذهب احتمال دارد در دانش‌آموز مؤثر باشد در حالی که جنبه‌های منفی آن از لحاظ تأثیر قطعی‌تر است. بین برخورد معلم با افزایش انگیزه دانش‌آموز و رغبت ایشان به فعالیت و مسئولیت‌پذیری و انجام وظایف محوله به ایشان وجود دارد. ایجاد یک رابطه خوب بین معلم با دانش‌آموز یک مهارت است که طرفین باید این مهارت را کسب کنند. ایجاد این رابطه در کفه معلم سنگین‌تر است؛ چرا که دانش‌آموزان با شخصیت معلم همانندسازی می‌کنند. در پیشینه این پژوهش، مقالاتی در ارتباط با این موضوع نگاشته شده است و هر کدام از این پژوهش‌ها به یک بحث در ارتباط با موضوع پرداخته‌اند از جمله در مقاله: «بررسی نقش والدین در تربیت عاطفی کودک با بهره‌گیری از سیره امام رضا (ع)» نگارنده: سید صدرالدین شریعتی، فاطمه صحرایی؛ این پژوهش به بررسی تعدادی از نقش‌هایی که والدین می‌توانند در تربیت عاطفی فرزند خود داشته باشند می‌پردازد. بعد از استخراج متون مرتبط جایگاه والدین در این تربیت و ضرورت تربیت عاطفی کودک توضیح داده شده است. نتایج این پژوهش بیانگر آن است کارهایی که والدین در تربیت عاطفی فرزند می‌توانند انجام دهند که در آموزه‌های دینی و به خصوص سیره امام رضا (ع) بر آن‌ها تأکید شده است؛ و در مقاله‌ی «نقش والدین در تربیت فرزندان» نگارنده: علیرضا مهری، فاطمه مهری؛ در این مقاله سعی بر آن شده که وظایف و نقش‌های والدین در تربیت فرزندان مورد بررسی قرار گیرد. به همین دلیل ابتدا تعریفی از تربیت ارائه شده و سپس نقش‌های پدر و مادر در تربیت کودکان به طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. سرانجام آگاهی والدین از نقش‌ها و وظایف خود و تلاش بیشتر برای بهتر انجام دادن آن‌ها مهم تلقی شده است؛ و این تحقیق بیشتر بر روش کتابخانه‌ای معطوف است. ولی در این مقاله سعی داریم ضمن بررسی کردن مفاهیم تربیت و خانواده و عوامل تربیت؛ به بررسی نقش مدرسه در شاگرد پروری و راهکارهای موجود در این زمینه با توجه به آیات و روایات معصومین (علیهم‌السلام) بپردازیم.

۱- مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به بحث‌های اصلی لازم است کلمات کلیدی و تأثیرگذار را که در این پژوهش مطرح است مورد بررسی لغوی و اصطلاحی قرار داده شود تا با روشن شدن مفاهیم آن‌ها، تبیین هرچه بیشتر بحث ممکن شود.

۱-۱- تربیت

واژه تربیت از ریشه «رَبَو» به معنای فزونی، رشد و برآمدن، گرفته شده است و در اصطلاح به معنای ایجاد زمینه‌ای مناسب برای پرورش استعدادهای جسمانی و روحانی و هدایت آن‌ها در جهت مطلوب، ضمن جلوگیری از کج‌روی‌ها و ناهنجاری‌هاست. (جوهری، گفتارهایی در رابطه با روابط والدین با فرزندان، ص ۱۵). این واژه در فرهنگ فارسی، پرورش دادن و پروراندن معنا شده؛ و مراد از آن، فراهم کردن زمینه مناسب برای پرورش استعدادهای جسمی، روحی و معنوی است. به نحوی که استعدادهای متناسب با فطرت خدایی او شکوفا و در جهت مطلوب هدایت شود. «قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى»؛ «پروردگار ما همان کسی است که به هر موجودی، آنچه را لازمه آفرینش او بوده سپس هدایت کرده است.» (طه: ۵۰)

بنابراین کامل شدن انسان مرهون تعلیم و تربیت مربیان والامقام صورت می‌پذیرد. هر مربی تنها پس از آن که به چپستی انسان پی برد و با فلسفه خلقت او آشنایی یافت، می‌تواند به تعلیم و تربیت وی بیندیشد. مربی ابتدا باید از خود بپرسد که انسان را برای کدام عالم آماده می‌کند؟ آیا هدف از آموزش و آماده‌سازی، تنها برای زیستن او در دنیا است و یا برای رهسپار شدن به حیات جاوید است؟ همان‌طور که در حدیث قدسی آمده است: «خَلَقْتُ الْأَشْيَاءَ لِأَجْلِكَ، وَ خَلَقْتُكَ لِأَجْلِي»؛ «بنده من، اشیاء را برای خاطر تو خلق کردم و تو را به خاطر خودم.» (حر عاملی، الجواهر السنية فی الاحادیث القدسیه، ص ۷۱۰).

طبق این حدیث هر انسانی پس از استفاده از نعمت‌های الهی، بایستی گام در راه هدایت الهی بردارد تا به قرب خداوند نائل آید و در این صورت است که بقای واقعی حاصل شده، همان‌گونه که رسول خدا (صلی‌الله علیه و آله وسلم) می‌فرماید: «إِنَّمَا خُلِقْتُمْ لِلْبَقَاءِ لَا لِلْفَنَاءِ»؛ «همانا شما برای بقا آفریده شده‌اید نه برای نابودی.» (آمدی، تصنیف غررالحکم و دررالحکم، ص ۱۳۳).

رسیدن به این هدف متعالی نیازمند شناخت تمام نیازهای انسان است تا بتوان نحوه صحیح برآورده ساختن هر کدام از این نیازها را به نوعی در برنامه آموزشی و تربیتی او قرارداد؛ بنابراین شایسته است که هر مربی، تعریف درستی از تعلیم و تربیت داشته باشد و با توجه به عوامل حاکم بر رشد او یعنی فطرت، وراثت و محیط، تحت آموزش خویش قرار دهد و تربیت کند. با این توضیحات مشخص می شود که تربیت امری عادی نیست که به سادگی بتوان از کنار آن گذشت بلکه تربیت عبارت است از؛ «مجموعه ای از تلاش ها، فرصت ها، امکانات، اقدامات و برنامه ها که از بدو انعقاد نطفه تا واپسین دم حیات صورت می گیرد و هدف از آن بارورسازی هم جانبه توان های بالقوه ی فرد در راستای اهداف متعالی، انسانی و اجتماعی است.» (به پژوه، اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان، صص ۱۷-۱۹)

۱-۲- مدرسه

مدرسه در لغت به معنای: «محل درس خواندن و درس دادن است؛ در واقع مدرسه به عنوان یک آموزشگاه یا مکتب شناخته می شود که در آن علوم و فنون مختلف تدریس می شود.» (دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۶، ص ۱۴۲۸)

و در اصطلاح به معنای: «یک مکان آموزشی است که می تواند شامل دبستان، دبیرستان و یا هر مرکز آموزشی دیگر باشد.» (همان.)

۱-۳- شاگردپروری

به دلیل وضوح نسبی مفهوم شاگردپروری تاکنون تعریف جامع و مانعی برای شاگردپروری انجام نشده است. تعاریف زیر از جنبه های مختلف شاگردپروری را تعریف کرده اند:

۱. شاگردپروری را می توان: «آگاهی و حساسیت معلم نسبت به نقش تربیتی خویش و تلاش برای ایجاد رابطهای مستمر، سازنده، الهام بخش و فراتر از انتقال معلومات، با شماری از شاگردان مستعد به منظور هدایت آنها به سمت ارزش های متعالی تعریف کرد.» (نادری، بازشناسی مولفه های شاگردپروری در عرفان اسلامی، فصلنامه علمی تربیت اسلامی، ش ۳۵، ص ۹).

۲. نظام شاگردپروری: «توسعه من انسان در نسبت با شاگردان و فرزندان علمی انسان است. در این نگاه، من انسان در مرتبه خانواده و اقوام نیز محدود نمی ماند و شاگردان را نیز در برمی گیرد یعنی شاگردان به عنوان من حقیقی استاد، وجود گسترده او تلقی می شوند که غیر از خود او نیستند و در

نسبت با استاد خود تعریف می‌شوند.» (عابدینی، شاگردپروری تربیت شاگردان در سیره تربیتی اهل بیت (ع)، ص ۱۲۵).

بنابراین شاگردپروری را با توجه به کارکرد آن می‌توان این‌گونه تعریف کرد: «شاگردپروری یک کنش و فرهنگ آگاهانه است که یک مربی، معلم یا استاد با کاربرست تمهیداتی برنامه‌ریزی شده طی فرایندی نظام‌مند، فراگیران را به گونه‌ای تربیت می‌کند تا افرادی متخلق، کارآمد و متخصص بار آمده و برای نقش‌های متناسب علمی در جوامع انسانی ایفای نقش نمایند.» (همان).

۳- نقش مدرسه در شاگردپروری

فرزندان به عنوان مهم‌ترین سرمایه‌های ملی هر کشور مورد توجه خاص هستند. از این رو نقش تربیتی فرزندان، شناخت و پرورش استعدادها و آنها بسیار ضروری است. تربیت فرزند بستگی به عوامل و شرایط مختلفی دارد؛ بنابراین شناخت عوامل مؤثر در شاگردپروری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تأثیری که محیط و تلقین و تقلید و... در امر تربیت فرزند دارند تا حدود زیادی دارای قابلیت کنترل و مدیریت هستند؛ و معلمان می‌توانند با کسب آگاهی و شناخت از تأثیرات این عوامل آنها را در مسیر درست هدایت کنند؛ که در اینجا به مهم‌ترین آنها می‌پردازیم.

۳-۱- تلقین

نوع رفتار و کرداری که معلمان در گفتار و معاشرتشان و برخورد با دانش‌آموزان به کار می‌گیرند بر دانش‌آموز اثر می‌گذارد و رفتار او را شکل می‌دهد حتی انتخاب نام نیک در جهت نام‌گذاری‌های آنها نوعی از تلقین می‌باشد. به همین دلیل انتخاب نام نیکو و مناسب برای فرزندان یک تکلیف دینی و از جمله حقوق اولاد است و سهم به سزایی در تلقین‌های اولیه او دارد که معلمان با توصیه کردن به والدین می‌توانند در انتخاب نام فرزندان دیگرشان سهیم باشند.

حضرت علی (علیه‌السلام) در این زمینه می‌فرماید: «أَوَّلُ مَا يَبْرُ الرَّجُلُ وَلَدَهُ، أَنْ يُسَمِّيَهُ بِاسْمِ حَسَنٍ؛» «اولین عطیه و بخشش پدر بر فرزندش آن است که نام نیکو برایش انتخاب کند.» (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۳۸۸).

در تاریخ آورده‌اند معاویه، شهر شام و اطراف آن را تحت سیطره و نفوذ خود قرار داده بود و چون حضرت علی (علیه‌السلام) را سد محکمی در مقابل سیاست‌های شوم خود می‌دانست با استفاده از شیوه‌ی تلقین دشمنان زیادی برای حضرت فراهم می‌کرد. به طور مثال به مأمورین خود دستور داده بود برای بعضی از فرزندان خانواده‌ها از طرف معاویه بره‌ای هدیه می‌فرستادند و کودکان بر اثر بازی

از دیگر نقش مدرسه در شاگردپروری، پیشگیری از افت تحصیلی است. یکی از اولویتهای معلمان که روابط سالم و سازنده با دانش‌آموزان خود دارند، تحصیل فرزندان است. کسب دانش و معرفت و آگاهی، حق فرزندان است و فراهم آوردن زمینه تحصیل از وظایف والدین و کمک نمودن مدرسه به خانواده‌های بی‌بضاعت به شمار می‌رود. این امر هنگامی محقق می‌شود که روابط صمیمانه میان آنها برقرار باشد و مسئولین آموزش و پرورش در این باره احساس مسئولیت کنند. (حسینی، راهکار برقراری روابط سالم و سازنده در خانواده، ص ۱۵۰).

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گفته شد درمی‌یابیم در مدرسه، معلمان بر اساس تفکر یا آموزه‌های دینی، محیط مدرسه را در ارتباط با دانش‌آموزان بر پایه احترام و تربیت دینی بنا می‌کنند. آنها شیوه روشنی برای زندگی، انتخاب و بر اساس همان شیوه سالم، با دانش‌آموزان خود رفتار می‌کنند.

مدرسه‌هایی که به موضوع شاگردپروری توجه دارند، نقش تربیتی خود را به بهترین شیوه اعمال می‌کنند. دانش‌آموزانی پرنشاط، فعال، درس‌خوان و مؤدب دارند و از داشتن چنین دانش‌آموزانی احساس غرور و رضایت‌مندی می‌کنند و به بالاترین مرتبه از آرامش روانی دست می‌یابند. در روایات معصومین (علیهم‌السلام) آمده است که بهترین حالات برای معلم زمانی است که دانش‌آموزانی شایسته تربیت‌کرده باشند و از دیدن او بالاترین لذت را ببرند. روابط سالم و عاطفی معلم و دانش‌آموزان، ضامن تلاش والدین و بعد از آن مدرسه است؛ و امید، دلگرمی شور و نشاط آن‌ها به زندگی و تلاش بیشتر برای تأمین آسایش خانواده می‌شود. چه بسیار نابسامانی‌ها که در سایه وجود دانش‌آموزان از میان می‌روند و چه بسیار دامنه اختلافات و بگومگوها که به خاطر دانش‌آموزان از زندگی رخت بر بسته و جای خود را به آرامش و صفا داده است.

مدرسه‌هایی که علاوه بر نظارت بر رفت‌وآمد و رفتار دانش‌آموزانش، به آزادی‌های آن‌ها احترام می‌گذارند، استقلال فردی او را محترم می‌شمارند، قوانینی را برای دانش‌آموزان خود وضع می‌کنند که اجراشدنی باشد و خود در رعایت این مقررات پیش‌گام هستند؛ محیط مدرسه را به کانون مهر و محبت تبدیل می‌کنند و اجازه نمی‌دهند دانش‌آموزانشان احساس کمبود محبت کنند یا جست‌وجوی محبت در خارج از محیط خانواده خود باشند. در چنین مدرسه‌ای هیچ‌گاه دانش‌آموزان، کانون گرم خانواده خود را رها نخواهند کرد.

منابع

*قرآن کریم

*نهج‌البلاغه

کتب فارسی

- ۱- آذر نوش، آذر تاش، «فرهنگ معاصر»، تهران: نشر نی، چاپ اول، ۱۳۷۹ ش.
- ۲- ابن بابویه، محمد بن علی، «آمالی»، مترجم: محمدباقر کمره‌ای، تهران: کتابچی، چاپ دهم، ۱۳۹۰ ش.
- ۳-، «من لایحضره الفقیه»، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ هفتم، ۱۳۸۷ ش.
- ۴- ابن فارس، ابوالحسن احمد، «مقایس اللغه»، تهران: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۸۷ ش.
- ۵- به پژوه، احمد، «اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان»، تهران: دانژه، چاپ یازدهم، ۱۳۹۷ ش.
- ۶- پاینده: ابوالقاسم، «نهج الفصاحه»، تهران: انتشارات بدرقه جاویدان، چاپ ششم، ۱۳۸۵ ش
- ۷- پرنو، لورانس، «تغذیه و روش نگهداری کودک»، مترجم: منیره کیان وش، تهران: انتشارات نگاه، چاپ سوم، ۱۳۷۰ ش.
- ۸- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، «تصنیف غررالحکم و دررالحکم»، مترجم: مصطفی درایتی، مشهد: الجواد، ضریح آفتاب، چاپ اول، ۱۳۸۱ ش.
- ۹- جوهری، شکیبا سادات، «گفتارهایی در رابطه با روابط والدین با فرزندان»، تهران: دفتر عقل، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش.
- ۱۰- حرانی، محمدحسن بن علی، «تحف العقول»، قم: مؤسسه نشر اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۸ ش.
- ۱۱- حر عاملی، محمد بن حسن، «الجواهر السنیه فی الاحادیث القدسیه»، تهران: اندیشه هادی، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش.
- ۱۲- حسینی، داوود، «راهکار برقراری روابط سالم و سازنده در خانواده»، قم: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، چاپ هفتم، ۱۳۸۴ ش.

- ۱۳- دهخدا، علی اکبر، «لغت نامه دهخدا»، تهران: روزنه، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ش.
- ۱۴- طبرسی، فضل بن حسن، «مکارم الاخلاق»، تهران: حبیب، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ش.
- ۱۵- عابدی، احمد، «تدبیر منزل»، تهران: نگاه تعالی، چاپ اول، ۱۴۰۰ ش.
- ۱۶- عابدینی، محمد رضا، «شاگردپروری تربیت شاگردان در سیره تربیتی اهل بیت (ع)»، قم: نشر اهل بیت (ع)، چاپ اول، ۱۳۹۹ ش.
- ۱۷- عمید، حسن، «فرهنگ فارسی عمید»، تهران: جاویدان، چاپ هشتم، ۱۳۵۴ ش.
- ۱۸- غزالی، محمد بن محمد، «کیمیای سعادت»، مترجم: حسین خدیو جم، تهران: گنجینه، چاپ یازدهم، ۱۳۹۰ ش.
- ۱۹- فرید، مرتضی، «الحديث»، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ یازدهم، ۱۳۷۷ ش.
- ۲۰- قائمی، علی، «کودک و خانواده نابسامان»، تهران: انجمن اولیا و مربیان، چاپ دوم، ۱۳۶۹ ش.
- ۲۱- قائمی، علی، «نقش مادر در تربیت فرزند»، تهران: امیری، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۷ ش.
- ۲۲- قمی، عباس، «سفینه البحار و مدینه الحکم والاثار»، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ چهارم، ۱۳۹۶ ش.
- ۲۳- کاشانی، محمد بن مرتضی مدعو حسن، «محجۀ البیضاء»، تهران: فرهوش، چاپ اول، ۱۳۹۶ ش.
- ۲۴- کمالی، معصومه، «نقش پدر در تربیت»، تهران: دانشیاران ایران، چاپ اول، ۱۳۹۴ ش.
- ۲۵- مجلسی، محمدباقر، «بحار الانوار»، تهران: اسلامیة، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ش.
- ۲۶- محمدی ری شهری، محمد، «گزیده حکمت نامه پیامبر (ص)»، تهران: دارالحديث، چاپ سوم، ۱۳۹۴ ش.

۲۷- مصطفوی، حسن، «التحقیق»، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ اول، ۱۳۶۰ ش.

کتب عربی

۱- سبزواری، شیخ محمد بن محمد، «جامع الاخبار»، مترجم: علاء آل جعفر، قم: موسسه آل البيت، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.

۲- حر عاملی، محمد بن حسن، «وسائل الشیعه»، قم: موسسه آل البيت، ۱۴۰۹ ق.

فصلنامه

۱- نادری، عاطفه، «بازشناسی مؤلفه‌های شاگردپروری در عرفان اسلامی»، فصلنامه علمی تربیت اسلامی، شماره ۳۵، ۱۳۸۹ ش.